

МИТЕЦЬ ЯК ВОЇН: НОВІ ГЕРОЇКО-МІФОЛОГІЧНІ МОДУСИ БІОГРАФІЗМУ У П'ЄСІ НЕДИ НЕЖДАНОЇ “OTVETKA@UA”

Бондарева Олена Євгенівна,

доктор філологічних наук, професор,

головний науковий співробітник

кафедри української літератури,

компаративістики та гринченкознавства

Київського університету імені Бориса Грінченка

o.bondareva@kubg.edu.ua

orcid.org/0000-0001-7126-452X

П'єсу про загиблого на Сході України влітку 2016 року Василя Сліпака – соліста Паризької національної опери, який повернувся в Україну, аби боронити її на фронті, – Неда Неждана створила на початку 2017 року, тобто тоді, коли про її прототипа ще було оприлюднено мінімум біографічних відомостей. Щоправда, драматургиня була знайома з ним особисто – це відбулося під час її кількомісячного перебування в Парижі, тому далі вона відстежувала його життєву історію у соціальних мережах; авторці твору також вдалося відшукати інформацію про оперні партії, які зробили Василя Сліпака відомим у Європі, скупі дані про волонтерство співака для Майдану та української армії, вона знала, що співак загинув неодруженим, що він уже був на ротачії і міг далі реалізовуватися у мирному житті, але таки добровільно повернувся на фронт і воював там під позивним «Міф», зрештою, його життя забрала куля російського снайпера. Як для біографічного твору, навіть такого ощадливого в обсязі, як драма, реальна біографічна канва мінімальна. Тому авторці довелося шукати інші ресурси опрацювання цього образу, яким і присвячено статтю.

Мета – проаналізувати нові естетичні ресурси драматургічної героїчної біографії, інспіровані сучасною війною на Сході України, відрефлектувати моделі їх художньої реалізації у п'єсі Неди Нежданої “OTVETKA@UA”.

Методи: біографічний, культурно-антропологічний, рецептивна поетика, міфопоетика, структурно-семантичний.

Результати. П'єса Неди Нежданої “OTVETKA@UA” може бути проаналізована у різних контекстах – художніх творів про війну на Сході України, сучасних біографічних драм про митця, нових естетичних ресурсів сучасної монодрами тощо. Вона вирізняється тим, що на момент її створення авторці небагато було відомо про всевітньо уславленого співака і українського воїна-добровольця Василя Сліпака, чий образ реалізовано у творі. Адже перша біографічна книга про цього митця буда надрукована через два роки після опублікування та постановки п'єси про нього. Тому авторці довелося шукати інші художні ресурси, які би дозволили реалізувати намічену авторську інтенцію. Тому власне біографічна канва твору мінімалізована, натомість це дає авторці змогу експериментувати з біографією як каркасом, на який можна нанизувати інші драматургічні стратегії. Зокрема, за відсутності матеріалів, які може від свого імені промовляти біографічний персонаж, Неда Неждана вбачає сенс залучити до оповіді вигадану протагоністку та дати їй можливість свідчити про нього. Для цього доводиться створювати пластичний та динамічний образ оповідачки, візуалізувати її сценічні амплуа, вдаватися до сценічних етюдів та імпровізованих перевтілень, маркованих перформативними перевдяганнями. Натомість сам біографічний образ зазнає розпорошення, тиражування, розчиняється в інших контекстах. У такий спосіб біографія самого Василя Сліпака доконструюється, причому до цього процесу задіяні не історичні відомості та матеріальні артефакти, а «тонкі матерії», які сполучаються з філософічністю, публіцистичною тональністю та легкою постмодерною іронічністю. Довершений образ Героя вдається створити через задіювання підкресленої героїзації, провідними модусами якої виступають маскуліність, міфологізм, мілітарне тло та оприявлення авторського голосу.

Висновки. П'єса Неди Нежданої “OTVETKA@UA” – це цікавий і самобутній драматургічний текст про війну на Сході України, який водночас бере участь в оновленні текстових стратегій сучасної

біографічної драми про митця, активно задіявши такі ресурси: підміну протагоніста, завдяки чому замість сповідальності біографічні відомості подаються через свідчення і запитання; доконструювання реальної біографії за допомогою власне художніх ресурсів із виведенням її на рівні «тонких матерій» та «глобальної етики»; акцентовану героїзацію як заявку на можливу присутність митця, чий образ опрацьовано у п'єсі, в оновленому культурно-історичному пантеоні України; вписування героя у новітні реалії гібридної війни і свідоме тиражування героя; потужну неоміфологізацію, яка частково знімає трагедійну напругу сюжету і дає змогу осмислювати національний травматичний та індивідуально-біографічний досвід у координатах міфології.

Ключові слова: небіографічний контекст біографії, героїчний модус, міф, митець, монодрама.

THE ARTIST AS A WARRIOR: NEW HEROIC AND MYTHOLOGICAL MODES OF BIOGRAPHY IN THE PLAY OF NEDA NEZHDANA “OTVETKA@UA”

Bondareva Olena Yevhenivna,

*Doctor of Philology, Professor,
Chief Researcher Department of Ukrainian Literature,
Comparative Studies and Grinchenko Studies
Borys Grinchenko Kyiv University
o.bondareva@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7126-452X*

The play about Vasyl Slipak, a soloist of the Paris National Opera who died in Eastern Ukraine in the summer of 2016 and returned to Ukraine to defend it at the front, was created by Neda Nezhdana in early 2017, at a time when her prototype is still in its infancy. A minimum of biographical information was published: the author managed to find information about opera parties that made him famous in Europe, scanty data on the singer's volunteerism for Maidan and the Ukrainian army, she knew that the singer died unmarried, that he already had a chance to live peacefully after rotation, but still voluntarily returned to the front and fought there under the call sign “Myth”, in the end his life was taken by a bullet from a Russian sniper. As for a biographical work, even as sparing as a drama, the real biographical outline is minimal. Therefore, the author had to look for other resources to develop this image, which is the subject of the article.

Objective is to analyze the new aesthetic resources of the dramatic heroic biography, inspired by the modern war in Eastern Ukraine, to reflect the models of their artistic realization in the play by Neda Nezhdana “OTVETKA@UA”.

Methods: biographical, cultural-anthropological, receptive poetics, mythopoetics, structural-semantic.

Results. Neda Nezhdana's play “OTVETKA@UA” can be analyzed in different contexts – works of art about war in Eastern Ukraine, modern biographical dramas about the artist, new aesthetic resources of modern monodrama, etc. It differs in that at the time of its creation the author had little it is known about the world-famous singer and Ukrainian volunteer soldier Vasyl Slipak, whose image is realized in the work. After all, the first biographical book about this artist will be published two years after the publication and staging of a play about him. Therefore, the author had to look for other artistic resources that would allow to realize the planned author's intention. Therefore, the actual biographical outline of the work is minimal, instead, it allows the author to experiment with the biography as a framework on which to string other dramatic strategies. In particular, in the absence of materials that a biographical character can speak on his own behalf, Neda Nezhdana sees the point in involving a fictional protagonist in the story and giving her the opportunity to testify about him. To do this, we have to create a plastic and dynamic image of the narrator, visualize her stage roles, resort to stage sketches and improvised reincarnations, marked by performative disguises. Instead, the biographical image itself is scattered, replicated, dissolved in other contexts. In this way, Vasyl Slipak's biography is completed, and this process does not involve historical information and material artifacts, but “subtle matters” that are combined with philosophical, journalistic tone and light postmodern irony. The perfect image of the Hero can be created through the use of emphasized heroism, the leading modes of which are masculinity, mythology, military background and the manifestation of the author's voice.

Conclusions. Neda Nezhdana’s play “OTVETKA@UA” is an interesting and original dramatic text about the war in Eastern Ukraine, which also participates in updating the textual strategies of modern biographical drama about the artist, actively using the following resources: substitution of the protagonist, due to which, instead of confession, biographical information is presented through testimonies and questions; completion of a real biography with the help of actual artistic resources with bringing it to the level of subtle matters and global ethics; accentuated heroization as an application for the possible presence of the artist, whose image is elaborated in the play, in the renewed cultural and historical pantheon of Ukraine; inscribing the hero in the latest realities of hybrid warfare and conscious replication of the hero; powerful neomythologization, which partially relieves the tragic tension of the plot and allows to comprehend the national traumatic and individual-biographical experience in the coordinates of mythology.

Key words: non-biographical context of biography, heroic mode, myth, artist, monodrama.

Вступ

П’єсу Неди Нежданої “OTVETKA@UA” уперше було надруковано 2019 року у драматургічній антології «Лабіринт із криги і вогню», виданій у «Смолоскипі», і того ж року відбулася її прем’єра у Запорізькому муніципальному театрі-лабораторії “Vie”. Цей твір цікавий у кількох аналітичних контекстах: насамперед у художніх проєкціях осмислення Революції Гідності та війни на Сході України, розпочатої 2014 року, у створенні нового культурно-історичного пантеону сучасної України, а також у пропозиціях нових художніх моделей образу сучасного українського митця, особливо з огляду на те, що для позиціонування сучасної України у світі «новий час вимагає нових героїв», а «митці могли б стати такими героями, кіборгами іміджевого фронту» (Водотика, Магда 2016: 333). З урахуванням того, що Неда Неждана є професійною драматургинєю, широко відомою в Україні та за її межами, її текст цікавий і поза цими дискурсами – власне як сучасна монодрама, в якій реалізовані голоси авторки та протагоністки та заявлені способи осучаснення біографічної драми як специфічного метажанрового модусу.

1. Біографічний герой у небіографічному контексті

Текст п’єси “OTVETKA@UA” створено під впливом звістки про загибель на фронті всесвітньо відомого українського оперного співака Василя Сліпака, життя якого обірвала снайперська куля. Сам факт, що молодий і талановитий співак, якому були відкриті кращі оперні сцени сучасної Європи і який на момент початку Революції Гідності був одним із провідних солістів Паризької національної опери, повертається в Україну, аби стати її рядовим солдатом і боронити її у найгарячіших точках неоголошеної війни, не викликав свого часу того суспільного резонансу, який спричинили звістка про його загибель від кулі снайпера та демонстративне вихваляння у соцмережах від російського найманця, що це саме його куля поцілила у Василя Сліпака. Неда Неждана як авторка художнього тексту бере до уваги кілька доволі обмежених відомостей про новітнього українського героя: зокрема, з відкритих джерел можна було ознайомитися з переліком його визначальних оперних партій (так, у ремарках з’являються відсилання до кількох із них, зокрема, мають звучати в різних інтерпретаціях «арія Мефістофеля з опери «Фауст» (Неждана 2019: 359), «музика із опери «Фауст» (Неждана 2019: 414), «арія Тореадора з опери «Кармен» (Неждана 2019: 414), з його блискучою європейською кар’єрою оперного співака («мати таку блискучу кар’єру – концерти, ангажементи, гастролі, перемоги на конкурсах» (Неждана 2019: 413)), з його власним рішенням щодо повернення в Україну та можливості бути її солдатом («Знаєш, Він не був військовим», Він співак, і його не призивали, як інших... Сам пішов» (Неждана 2019: 402)), а також з окремими подробицями його трагічної загибелі («Снайпер. То був снайпер. Я його бачила». Не обличчя, а так – обриси, голос... Він похвалився, що вбив, на відео» (Неждана 2019: 416)). Решту «цеглинок» для п’єси їй доводиться конструювати самостійно, апелюючи до небіографічної реальності, адже перша біографічна книга про цього митця буде надрукована значно пізніше – у 2021 році (Вовк 2021).

Підміна протагоніста. Самому Василеві Сліпаку у п'єсі не надано можливості говорити – лише епізодично промовляти, і то у форматах непрямой мови, як, наприклад, це відбувається, коли опосередковано звучать його трансльовані через інтерпретацію іншої людини спорадичні міркування про те, що «у митців часто є велике відчуття справедливості» (Неждана 2019: 402). Він відсутній у цій драмі як персонаж. Натомість протагоністкою, яка свідчитиме про нього, Неда Неждана вибирає вигадану особу – вагітну дівчину, яка, за логікою п'єси, була коханою загиблого співака і тепер чекає на дитину від нього. Авторка тексту припускає, що така дівчина суто гіпотетично могла бути у житті реального Василя Сліпака, але не ставить собі надзавдання шукати цьому припущенню якісь підтвердження, а починає діяти за законами художньої логіки та естетичних умовностей. Подання біографічно реального митця через нарацію від вигаданої особи має при цьому різні, подеколи протилежні ефекти: з одного боку, виникає більше довіри до постаті самого співака і героя, коли про нього розповідають інші, а з іншого – він позбавляється права на власну мовленнєву поведінку, яка є визначальною для персонажів саме драматургічних текстів. Утім за браком біографічного фактажу така організація драматургічного твору видається оптимальною, а жанрова оболонка моноп'єси допускає віртуальну присутність у ній не лише інших невидимих персонажів, а й інших голосів, які не звучать, проте породжують смисли. Я писала про подібні прийоми у сучасній українській драматургії як про оформлення «симулятивного типу співрозмовників (двєрагоністів)», завдяки чому ускладнена структура монологів протагоніста «дозволяє віртуально реконструювати наочно відсутні репліки діалогу, і штучна дискретність останнього за рахунок такої реконструкції компенсується, але не провокує повноцінності другого (відсутнього, віртуального) сегменту» (Бондарева, 2006: 325).

Присутність в одній цілісній особі протагоністки кількох іпостасей її «Я» маркується через такі її перформативні дії, як публічне перевдягання або приміряння інших костюмів/костюмованих елементів: так, на початку п'єси вона «виходить у нейтральному зручному чорному одязі, тримаючи ще кілька костюмів, які буде використовувати протягом вистави» (Неждана 2019: 395), потім загортається то у шалик, то у військовий прапор, приміряє на себе елементи одягу каратистки, перевдягається то у чорну сукню екскурсовода, то у білу сукню нареченої перед уявним вінчанням, зрештою – у вишиванку.

Публічні сповідальні перевтілення протагоністки на очах свідків (публіки) не обмежуються лише зовнішніми перевдяганнями – сюди ж поцілює її постійна комунікація з власним гаджетом, з музичною шкатулкою, а також динаміки цій монодрамі додають часті візуальні чергування рольових амплу та душевних станів дівчини: вона спокійно смакує каву з горнятка, наспівує різні мелодії, супроводжуючи їх відповідними до ритмів рухами, б'є в барабан, займається дихальною гімнастикою, здійснює самозапис на камеру, відправляє і приймає повідомлення, відповідає на дзвінки, шукає щось в Інтернеті, стримує сльози, сповідається, плаче, ходить по колу, відтворює шаманський або імпрровізований поховальний ритуали, імітує бойове тренування карате, показує його прийом «торнадо», потім різко зупиняється, проводить віртуальну екскурсію, танцює у стилі кориди, марширує під військову пісню, «складається в позу кокона і розхитується врізнобіч» (Неждана 2019: 416), запалює свічку, кидає уявного весільного букета, «молиться мовчки ворущачи губами» (Неждана 2019: 419), зрештою, іде зі сцени під потрійний звуковий супровід – голосне цокання таймера – тишу – тужливу колискову пісню.

Доконструйована біографія. Якщо реконструйована художня біографія тяжіє до ілюстрування зорового світу – через предмети, пластичні деталі, інтер'єрні ремінісценції та стилізації, то доконструйовану художню біографію, як у випадку із п'єсою “OTVETKA@UA”, супроводжують невидимі тонкі матерії: запах коханого чоловіка, який поступово вивітрюється з його шалика – «Скажи, ти знаєш, скільки живуть запахи? Я того не знаю, боюсь, що дуже мало, як і Він...» (Неждана 2019: 401); справедливість, якої не вистачає як повітря – «Розумієш? Справедливість.

Це те, що не дає тобі спокою, не дає вільно дихати і навіть... жити...» (Неждана 2019: 402–403); голос, який лишається як пам'ять про видатного співака («Знаєте, як мені боляче чути цей голос? Як він ріже мені вени?») (Неждана 2019: 423)) і за яким водночас уможливлена «мультибіометрична ідентифікація» (Неждана 2019: 403) засланоного військового злочинця; душа – не якась собі «абищо», а «така – розвинута, з наворотами і прибамбасами» (Неждана 2019: 397); музика, що виступає територією пам'яті, оскільки «з'єднує праву і ліву півкулі, свідоме й підсвідоме» (Неждана 2019: 397), і водночас мірилом гармонії, «мовою душ» (Неждана 2019: 423) і доказом неадекватності цього світу; пісня як «душа його тата» для ще ненародженого малюка (Неждана 2019: 423) і як «те, що тримає нас на краю прірви» (Неждана 2019: 424), тобто як ментальний ДНК-код співочої нації; відчуття провини, «що живеш, дихаєш, любиш, іноді смієшся» (Неждана 2019: 405), коли читаєш щоденні зведення з фронту про вбитих та поранених українців; дитячі малюнки на фронт як обереги у ситуації повної безнадії: «у нас тепер нова традиція – діти на фронт пишуть, малюють... І це для воїнів обереги. Але когось це оберігає, а когось – ні...» (Неждана 2019: 405–406); спонтанні нетеатральні сльози, які протагоністка силкується приховати; небезпека, спричинена не стільки зовнішнім залякуванням, скільки усвідомленням, що повсюдно є «на перший погляд невидима присутність внутрішнього ворога – в органах, судах, банках, раді і просто на вулицях» (Неждана, 2019: 413). Філософічність та загострена публіцистичність багатьох фрагментів тексту п'єси межують із легкою постмодерною іронічністю, яка знижує больові пороги рецепції, як, наприклад, у фрагменті, коли протагоністка згадує відповідь Василя на запитання шокованої журналістки, як можна було проміняти блискучу оперну кар'єру та гламурне європейське життя на бліндаж? Відповідь «А хіба бліндаж не може бути гламурним?» (Неждана 2019: 413) розставляє всі крапки над «і» та стає не лише сигналом постмодерної іронії, але й окреслює сутність «позитивної програми» українських захисників, більшість із яких до цього взагалі не вміла воювати.

«Просто я вже не витримав. Я не міг більше так далеко лишатися від України. Це був найсвятіший вибір, який я міг зробити. Це – наша остання боротьба. Більше не буде виходу й майбутнього не буде без того, щоб ми виграли цю війну. Хлопці очікують останнього бою, щоб його виграти», – пояснював сам Василь своє рішення їхати на війну вже зі зброєю й казав, що не хоче повертатися в Париж, бо на фронті саме та Україна й ті українці, яких він мріє бачити», – напише пізніше біограф Василя Сліпака Ірина Вовк (Вовк, 2021: 75).

Зробити героя героїчним. Провідним модусом героїзації постаті Василя Сліпака у п'єсі «OTVETKA@UA» виступає фізично й ціннісно відчута ним маскуліність, яка виправдовує «суспільні сподівання щодо поведінки чоловіків» та «систему приписів, які мають на увазі не середньостатистичного, а ідеального, «справжнього» чоловіка» (Марценюк 2020: 35, 37). Маскуліність цього героя покликана до життя усвідомленням неприйнятної особисто для нього ситуації, «коли інші йдуть захищати, ризикують, а ти, ніби не чоловік, ховаєшся» (Неждана 2019: 413). І саме на війні у захисників власної країни «є гідність», «є справжня чоловіча доблесть» (Неждана 2019: 414), у цьому творі захист країни стає преференцією здебільшого чоловічого світу, а тому у наративній оповіді протагоністки «Він» завжди пишеться з великої літери і промовляється з особливим трепетом. Тим контрастнішою стає «негероїчна» іпостась героя, колись успішного і «позитивного», який повертається у мирне життя після ротації: «Він повернувся почорнілий, з сивиною, запалими очима, злий... І я не знала, що робити, аби він відтанув... Як зігріти? Не знала, як розпитувати і чи треба? Спитала якось, чого там бояться найбільше? – Загинути по-дурному... Отак пішов у кущі – а там розтяжка... Я більше не питала. Але розуміла – я нічого не змінюю в його житті. Його доля поруч – але не разом» (Неждана 2019: 415). Більш того, розуміючи глибинний маскуліний поклик чоловіка бути «справжнім» у часи граничних ексцесів, протагоністка не наважується затримувати його «тут» звісткою про свою вагітність, тож він знову добровільно їде в АТО, навіть гадки не маючи, що матиме дитину.

Стратегія героїзації спрацьовує навіть на рівні зонгів, якими розбавлено сценічну дію. Наприклад, це унаочнюють ремарки, що звучить «Пісня «Реквієм» від Kozak System («За законами математики мінус доля на мінус час. Небо ридма ридає, солдатики, небо ридма ридає по вас...»). Можливо, її пластичний етюд (Неждана 2019: 403), або ж те, як протагоністка «ставить військову пісню, гімн АТО чи стрілецьку, трохи підспівує і б'є в барабан» (Неждана 2019: 415). «Реквієм», «гімн» – це жанри високого, патетичного регістру, який у п'єсі як раз і пов'язаний з демонстративною героїзацією одного із сучасних українських воїнів.

Також героїчна сюжетика завжди передбачає боротьбу героя з хтонічними істотами/чудовиськами. На цій осі відбувається повнокровне протиставлення українського Героя російським найманцям – «не-героям»: «І ваші теж гинуть... Тільки вони... не герої. Герої не воюють на чужій землі за бабло... У чужій країні людина зі зброєю перетворюється на окупанта і терориста. Все інше від лукавого» (Неждана 2019: 422). У такому контексті загибель героя – законірний сегмент жанру і контрапункт сюжету, оскільки самим фактом трагічної та передчасної загибелі герой глорифікується та меморизується, особливо якщо смерть є наслідком його власного усвідомленого вибору.

До постмодерних стратегій героїзації у драмі “OTVETKA@UA” належить і своєрідне «тиражування» Героя. Тут ідеться не лише про дитину від Героя, на яку очікує протагоністка п'єси (Неждана 2019: 416). Героїзуються також активні дії українців у «негероїчному» тилу (допомога у госпіталі, волонтерство тощо). Поряд із загиблим митцем постає ціла плеяда нових героїв-кіборгів, про яких сепаратисти і російські військові міркували, що це «супергерої, а не люди» (Неждана 2019: 505) і які з 26 травня 2014 року по 22 січня 2015 року, тобто практично 9 місяців, тримали оборону Донецького летовища без можливості отримати будь-яку допомогу. Тиражовані герої у п'єсі деіндивідуалізуються, чим увиразнюється індивідуальна героїчна історія Василя Сліпака. Загиблі українські захисники метафорично долучаються до Небесного воїнства, і саме тому вагітна протагоністка, проговорюючи вголос свої особисті травми і майбутні страхи, раптово усвідомлює, що «у малого є більший тато – небо» (Неждана 2019: 418) – це дає їй сили і впевненість у собі.

Пошук снайпера-вбивці Василя Сліпака, його ідентифікація за модуляціями голосу через спеціальну комп'ютерну програму та його фізичне знищення складаються в окремий мікросюжет у п'єсі. Детективна компонента, яка скеровує текст до масової, «розважальної літератури» (Кулакевич 2020: 22), дещо знімає напругу його героїчних ліній і врівноважує трагічну загибель Героя існуванням вселенської справедливості (така собі планетарна «ответка»), внаслідок якої його вбивцю таки знайдено і справедливо покарано.

Реалії війни. У художніх творах, що так чи інакше заторкують розпочату 2014 року війну на Сході України, формується унікальна концептосфера, привнесена мілітаризацією суспільної свідомості внаслідок військових дій та потенційної загрози повномасштабної війни з агресивним сусідом. Сторінки таких книжок рясніють спільними концептами «зброя», «танки», «бомби», «Бук», «снайпер», «ціль», «пожежі», «теракти», «авіакатастрофа», «фронт», «біженці», «окупанти», «обстріли», «поранені», «двохсоті», новими лексико-смісловими поняттями «АТО», «розтяжка», «ответка», «кіборги», новими форматами дієслів «сховатися», «убити», «стріляти», «мінувати», «бомбити» – це ж у повному комплекті маємо і у п'єсі “OTVETKA@UA”. Неда Неждана вустами протагоністки озвучує, що для нашої країни рахунок постраждалих від війни іде на тисячі: «А знаєш, що вражає? Уже не називають їхніх імен. Нічого. Статистика... Цифри. Люди, перетворені на цифри... А знаєш, що за цим? Ти бачила, як здоровезні чоловіки кидають автомати, лягають на землю і плачуть у безсиллі? Як хірург намагається запалити цигарку тремтячими руками, прикриваючи комусь обличчя... Як люди стають на коліна перед труною... Це все те, що приховує фраза «За минулу добу загинуло...» (Неждана 2019: 402).

Окрім дискурсу передової, зримо відчутні маркери війни проникають углиб країни. Наприклад, протагоністка звертає увагу на таблички зі словом «укриття» і відповідними стрілочками, що маркують маршрут до нього, у самому центрі Києва.

Бачимо також, як у сучасну українську драму у зв'язку з осмисленням нової війни приходять роздуми про її гібридність і невідворотність на шляху до здобуття реальної української незалежності. Зокрема, п'єса фіксує такі поля багаторічної гібридної агресії, як: мова та державна символіка («У нас ніколи не вбивали і не вбивають за вашу мову. А ваші вбивають – за нашу мову, пісню, за стрічку кольорів прапора» (Неждана 2019: 401)); програна більшістю українців «війна за душі» (адже «бомблять не тільки міста, а більшою мірою – мозок» (Неждана 2019: 414), і тому страшно не стільки від самого факту війни, скільки від кількості «людей із проданими душами» (Неждана 2019: 415)); нав'язування неукраїнського порядку денного українським обивателям («А знаєш, що вражає? Не тільки у вас роблять вигляд, що нічого не відбувається. У нас теж. От у тебе конкретно не стріляють – то сиди і не рипайся. Все нормально. Життя прекрасне. Ніби війна і ніби не війна, а якась незрозуміла хрінь...» (Неждана 2019: 404)).

Жахливішим за дискурс передової на війні, де є зрозуміла логіка подій, де герой міркує у категоріях «братство», «добірне товариство», «майже всі з вищою освітою», «і там багато хто з дітьми», «а є і просто юні, ще самі, як діти» (Неждана 2019: 16), стає дискурс новітніх тюрем-катівень на окупованих територіях: «А знаєш, що роблять із нашими у ваших в'язницях? Кажуть, гестапо, порівняно – курорт» (Неждана 2019: 404). Являючи найгірші модуляції фізичних і моральних знущань з тіла людини (про що, наприклад, свідчитиме Станіслав Асєєв, якому вдалося пережити тамтешні тортури (Асєєв 2021)), в'язниці на окупованих територіях нарочито демонстрували «більш або менш очевидні форми відплати» (Фуко 2020: 357) і стали сучасними жахливими концтаборами, покликаними зламати волю українців до спротиву російській агресії.

Виведення реалій війни далеко за межі передової, на лінії якої загинув Герой, кореспондує з його пророчим розумінням – «А тепер усюди АТО» (Неждана 2019: 414) – і рясно його ілюструє. Тобто у п'єсі всі мілітарні концепти, образи, дискурси, до яких герой-митець начебто і непричетний, у сухому залишку стають стратегіями підсилення його героїзації.

Розгортання концепту “Міф”. Концепт “Міф” у п'єсі взагалі неможливо було оминати, оскільки саме таким був фронтовий позивний Василя Сліпака. «Він був вищим за всіх – велетень. Не людина, а міфічний герой. Живий Міф... У цьому голосі була така сила – не тільки звуку – духу» (Неждана 2019: 410), – розмірковує протагоністка у п'єсі Неда Нежданої. Направду дуже цікаво порівнювати інтуїтивні вектори сприйняття біографії свого героя драматургом із тим, як їх потім тлумачить дослідник-біограф. Так, Неда Неждана надає позивному «Міф» свідомо міфологічного звучання, завдяки чому Герой сприймається як унікальна, міфологізована, ідеалізована постать, що вивищується над звичайним «дольним» рівнем простих людей, а от біограф Ірина Вовк наводить зовсім іншу інтерпретацію семантики цього позивного. Виявляється, що у січні 2015 року, до свого приїзду на фронт, Василь Сліпак брав участь у концерті «Міф про Фауста», що відбувся у Великому Храмі Ліона і на якому звучали твори Франца Шуберта, Шарля Гуно, Гектора Берліоза, Арріго Бойто, а потім у лютому цього ж року виконав партію Мефістофеля в опері «Фауст» Шарля Гуно у паризькому театрі «Два береги», а також що, «попри величезну кількість виступів, концертів, безлічі арій, які Василь часто примудрявся вчити за годину-дві вночі, його улюбленою завжди була партія Мефістофеля в опері Гуно «Фауст». Це, власне, звідси й з'явився майбутній позивний уже невдовзі воїна-Василя. «Мефістофель» вибрав Василь позивним, а на фронті трішки скоротили, аби добре звучав в ефірі – «Міф» (Вовк 2021: 44–45). Інтуїтивно Неда Неждана розгортає у п'єсі потужний дискурс Мефістофеля/Фауста, який створює внутрішню міфологічну напругу у боротьбі за

людські душі у контексті новітньої української геополітичної історії, чим уможлиблює подання локального національного травматичного досвіду як глобального міфологічного.

У тексті п'єси є чимало міфологічних образів, які задіяні: на мікрорівнях, як, наприклад, музична шкатулка, мелодія якої у фіналі перетворюється на зворотний відлік таймера; на рівні розгорнутих метафор, як візуалізована метафора війни, розгорнута через описи сутності і страгегій карате, «фішка» якого – «це оборона незброєних проти озброєних, слабших проти сильних», коли «ти концентруєш волю, енергію – і вкладаєш в удар» (Неждана 2019: 406); на рівні перформативних сценічних дій, коли, скажімо, прадавні ритуали замовляння тіста для пірижків на фронт відтворюються як промовляння архетипної пам'яті різних українських поколінь, які виборювали власну незалежність.

Зрештою, міфологічним виміром існування вищої, небесної справедливості стає метафора «ответки», яка місцями отримує страшні, нелюдські характеристики, втілюючи у п'єсі деформовану справедливість Бога під час війни.

Водночас саме «ответка» використовується Недою Нежданою як остаточний засіб розриву кількасотлітньої двійницької матриці «народи-брати».

Якщо самого Василя Сліпака у світі ідентифікують за унікальним голосом і його виступами в Опера Бастій та Гранд Опера, то його вбивцю у п'єсі теж вдається ідентифікувати і вирахувати за унікальними модуляціями голосу та фотографією у «сірій зоні» (Неждана 2019: 403, 419). Одному голос дарує метафізичне безсмертя (він стає національним Героєм, залишилися записи з концертів та вистав, він продовжуватиме жити у своєму синові). Іншому – безславну смерть і забуття/небуття (обставини смерті залишаться невідомими, тіло – не знайденим/не ідентифікованим).

Якщо у майбутньої дитини протагоністки війна забрала батька, то у родичів з «республік», що закликали Росію на українську землю, війна забирає всю родину, включно з маленькою дитиною. Протагоністка вжахнеться, коли отримає звістку про цю трагедію: «Невже це «ответка»?.. Ні, я не розумію цієї справедливості!.. Чи справедливість Бога у тому, щоб і ми, і вони мали янголів-захисників?» (Неждана 2019: 420).

Сприйняття Росії як братньої країни у п'єсі трансформується у сприйняття Росії як глобального вбивці, і це дискурс, який уже став традиційним для української літератури про війну на Сході, незалежно від того, у яких жанрах реалізується ця інтенція, тож і драматургія тут не виняток.

Авторка у драматургічному тексті. Прикметно, що авторка п'єси “OTVETKA@UA” Неда Неждана у нашій культурі є представницею і амбасадоркою саме українського сходу, звідки вона родом і де пройшли її дитинство та юність. При цьому цінність України для неї особисто ніколи не була під сумнівом, Неда завжди докладала і докладає максимум зусиль до промоції української драматургії за межами нашої країни, а до того ж була активною учасницею українських революцій XXI століття. Можливо, тому оповідь її протагоністки така загострено-афективна, можливо, тому в її уста вкладено безліч власне авторських думок та емоцій, що, власне, й уможлиблює концентровану присутність авторського голосу і навіть цілісного віртуального образу авторки у творі. Їй вдалося реалізувати бажання написати п'єсу про героя-чоловіка, не вдаючись до відтворення чоловічої оповідної функції, а представивши чоловічий образ опосередковано – через емоційний жіночий наратив, який, поза сумнівами, для неї самої є органічнішим.

Висновки

Як бачимо, п'єса Неди Нежданої “OTVETKA@UA” – це цікавий і самобутній драматургічний текст про війну на Сході України, який водночас бере участь в оновленні текстових стратегій сучасної біографічної драми про митця, активно задіявши такі ресурси: підміну протагоніста, завдяки чому замість сповідальності біографічні відомості подаються через свідчення і запитання; доконструювання реальної біографії за допомогою власне художніх ресурсів із виведенням її на рівні «тонких матерій» та «глобальної етики»; акцентовану героїзацію

як заявку на можливу присутність митця, чий образ опрацьовано у п'єсі, в оновленому культурно-історичному пантеоні України; вписування героя у новітні реалії гібридної війни і свідоме тиражування героя; потужну неоміфологізацію, яка частково знімає трагедійну напругу сюжету і дає змогу осмислювати національний травматичний та індивідуально-біографічний досвід у координатах міфології.

Література:

1. Асєєв С. «Світлий шлях». Історія одного концтабору. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 448 с.
2. Бондарева О. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання : монографія. Київ : Четверта хвиля, 2006. 512 с.
3. Вовк І. Василь Сліпак. Харків : Фоліо, 2021. 122 с.
4. Водотика Т., Магда Є. Ігри відображень. Якою бачить Україну світ. Харків : Віват, 2016. 352 с.
5. Кулакевич Л. Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини ХХ століття : монографія. Дніпро : Видавець Свідер А.Л., 2020. 387 с.
6. Марценюк Т. «Захисники галактики»: влада і криза у чоловічому світі. Київ : Комора, 2020. 256 с.
7. Неждана Н. ОТВЕТКА@UA. Лабіринт із криги і вогню : антологія актуальної драми. Революція Гідності і гібридна війна / упоряд. Неда Неждана, Олег Миколайчук-Низовець. Київ : Смолоскип, 2019. С. 395–424.
8. Фуко М. Наглядати й карати. Народження в'язниці / Пер. з фр. Київ : КомуБук, 2020. 452 с.

References:

1. Asyeyev, S. (2021). “Svitlyy shlyakh”. Istorya odnogo kontstaboru [“Light Way”. The story of one concentration camp]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 448 s. [in Ukrainian].
2. Bondareva, O. (2006). Mif i drama u novitnomu literaturnomu konteksti: ponovlennya strukturnoho zvyazku cherez zhanrove modelyuvannya [Myth and drama in the latest literary context: the renewal of structural ties through genre modeling]. Kyiv: Chetverta khvylya. 512 s. [in Ukrainian].
3. Vovk, I. (2021). Vasyl Slipak [Vasyl Slipak]. Kharkiv: Folio. 122 s. [in Ukrainian].
4. Vodotyka, T., Mahda, Y. (2016). Ihry vidobrazhen. Yakoyu bachyt Ukrayinu svit [Games of reflections. How the world sees Ukraine]. Kharkiv: Vivat. 352 s. [in Ukrainian].
5. Kulakevych, L. (2020). Zhanrovi stratehiyi ukrayinskoyi avantyurno-pryhodnytskoyi prozy pershoyi tretyny XX stolittya [Genre strategies of Ukrainian adventure-adventure prose of the first third of the XX century]. Dnipro: Vydavets Svider A.L. 387 s. [in Ukrainian].
6. Martsenyuk, T. (2020). “Zakhysnyky halaktyky”: vlada i kryza u cholovichomu sviti [“Defenders of the Galaxy”: power and crisis in the male world]. Kyiv: Komora. 256 s. [in Ukrainian].
7. Nezhdana, N. (2019). OTVETKA@UA [OTVETKA@UA]. Labirynt iz kryhy i vohnyu: antolohiya aktualnoyi dramy. Revolyutsiya Hidnosti i hibrydna viyna / uporyad. Neda Nezhdana, Oleh Mykolaychuk-Nyzovets. Kyiv: Smoloskup. S. 395–424 [in Ukrainian].
8. Fuko, M. (2020). Nahlyadaty y karaty. Narodzhennya vyaznytsi [Supervise and punish. Birth of a prison] / Per. z fr. Kyiv: Komubuk. 452 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.01.2022
The article was received 21 January 2022